

Bullying Interventions: A Systematic Review of Iranian Research

Hadi Samadieh^{1*} , Ahmad Khamesan²

- 1) Assistant Professor, Department of Psychology, University of Birjand, Birjand, Iran
- 2) Associate Professor, Department of Psychology, University of Birjand, Birjand, Iran

Received: 12/19/2023 Revised: 06/14/2024 Approved: 06/21/2024

Abstract

Background: Bullying is a widespread and serious problem in the field of psycho-social health that affects people of different age groups in different cultures. So far, various interventions have been presented to deal with this social pathology.

Aim: The current study aimed to conduct a systematic review of interventions addressing both traditional and cyber forms of bullying and victimization within Iran's general populace.

Method: Adhering to PRISMA, this systematic review canvassed clinical trials on bullying published in online databases (Magiran, Noormags, SID) from 2003 to 2024. Searches employed a combination of terms including "Bullying," "harassment," "cyberbullying," "traditional bullying," and "cyber harassment". Out of 403 articles published, 90 met the inclusion criteria and were analyzed based on general characteristics, sample group, follow-up duration, research design, outcomes, and intervention types.

Results: Analysis revealed a predominant concentration on traditional bullying, with comparatively less attention given to interventions for cyber bullying or victimization. The study identified that all interventions were cross-sectional, centering on data from self-assessment reports. A majority of these interventions targeted adolescents, particularly high school students. Furthermore, life skills training and emotion regulation-based interventions emerged as the most prevalent and widely implemented strategies for addressing bullying across various age groups.

Conclusions: Overall, the findings highlight the imperative for longitudinal research and the development of bullying prevention programs, with a particular focus on cyberbullying and victimization among university student and young child demographics, as well as in diverse settings such as the workplace. The study also advocates for the utilization of varied data collection methodologies to more precisely comprehend and effectively address the bullying phenomenon.

Keywords: *bullying, victimization, systematic review, cyberbullying, students*

* **Corresponding:** Hadi Samadieh, h.samadieh@birjand.ac.ir

- **Article type:** review article

- **Article APA Reference**

Samadieh, H., & Khamesan, A. (2024). Bullying interventions: A systematic review in Iranian research. *Qualitative Research in Behavioral Sciences*, 3(1), 67-80. <https://doi.org/10.22077/QRBS.2024.7774.1038>

مداخلات قلدری: مرور نظام‌مند پژوهش‌های ایران

هادی صمدیه^{*۱}، احمد خامسان^۲

(۱) استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه بیرجند

(۲) دانشیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه بیرجند

دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۸ تجدیدنظر: ۱۴۰۳/۰۳/۲۵ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱

چکیده

زمینه: قلدری، مسأله‌ای فراگیر و جدی در حوزه سلامت روانی-اجتماعی است که گروه‌های سنی مختلف در فرهنگ‌های گوناگون را تحت تأثیر قرار می‌دهد. تاکنون مداخلات گوناگونی برای مقابله با این آسیب اجتماعی ارائه شده است.

هدف: هدف پژوهش حاضر، مرور نظام‌مند مداخلات قلدری و قربانی شدن سنتی و سایبری در جمعیت عمومی ایران بود.

روش: در یک مطالعه مروری نظام‌مند بر اساس دستورالعمل پریزما، پژوهش‌های کارآزمایی بالینی منتشر شده در حوزه قلدری در پایگاه‌های اطلاعاتی آنلاین (Magiran, Noormags, SID) در طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۴۰۳ با استفاده از ترکیب کلیدواژه‌های "قلدری" یا "زورگویی" یا "آزارگری" و "قلدری سایبری" یا "قلدری سنتی" یا "مزاحمت سایبری" مورد جستجو قرار گرفتند. از مجموع ۴۰۳ مقاله منتشر شده، ۹۰ مطالعه بر اساس معیارهای ورود در مقوله‌های ویژگی‌های کلی، ویژگی‌های گروه نمونه، دوره پیگیری، طرح پژوهش، پیامد و نوع مداخلات استخراج شد.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که تمرکز عمده مداخلات بر قلدری سنتی بوده است و مداخلات قلدری یا قربانی شدن سایبری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بعلاوه، مشخص شد که کلیه مداخلات به صورت مقطعی و با محوریت داده‌ها یا گزارش‌های خودسنجی انجام شده است. همچنین، بیشتر مداخلات در گروه سنی نوجوانان که غالباً دانش‌آموزان دوره متوسطه بودند، صورت گرفته است. علاوه بر این، ارزیابی نوع مداخلات حاکی از این بود که آموزش مهارت‌های زندگی و مداخلات مبتنی بر تنظیم هیجان، رایجترین و پرکاربردترین مداخلات مرتبط با قلدری در گروه‌های سنی مختلف بودند.

نتیجه‌گیری: به طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر ضرورت انجام مطالعات طولی، توجه به طراحی برنامه‌های پیشگیری از قلدری (به ویژه قلدری و قربانی شدن سایبری) در گروه دانشجویان و کودکان خردسال و در بافت‌های متنوع (از جمله محیط‌های شغلی) و نیز توجه به سایر روش‌های جمع‌آوری داده را به منظور درک دقیق‌تر پدیده قلدری و مقابله کارآمد با آن مورد تأکید قرار می‌دهند.

کلید واژه‌ها: قلدری، قربانی شدن، مرور نظام‌مند، مرور سیستماتیک، قلدری سایبری، قلدری کردن، دانش‌آموزان

* نویسنده مسئول مکاتبه: هادی صمدیه h.samadieh@birjand.ac.ir

– نوع مقاله: مروری

– ارجاع APA مقاله

صمدیه، هادی و خامسان، احمد (۱۴۰۳). مداخلات قلدری: مرور نظام‌مند پژوهش‌های ایران. پژوهش‌های کیفی در علوم رفتاری، ۳(۱)، ۶۷-۸۰.
<https://doi.org/10.22077/QRBS.2024.7774.1038>

صمدیه، ه. و خامسان، ا. (۱۴۰۳). مداخلات قلدری: مرور نظام‌مند پژوهش‌های ایران. پژوهش‌های کیفی در علوم رفتاری، ۳(۱)، ۶۷-۸۰.
<https://doi.org/10.22077/QRBS.2024.7774.1038>

مقدمه

یکی از چالش‌های جدی سلامت روانی-اجتماعی، افزایش نگران‌کننده اشکال گوناگون خشونت، خصوصاً قلدری است که تأثیرات زیان‌باری بر جنبه‌های مختلف زندگی مردم در سراسر دنیا بر جای گذاشته است (Hsu & Tsai, 2022). قلدری به نوعی از رفتارهای پرخاشگرانه اشاره دارد که از سوی یک یا چند نفر و بر علیه فردی که قادر به دفاع از خود نیست انجام شده و با سه خصوصیت استمرار، مغرضانه بودن و عدم تعادل قدرت بین قلدر و قربانی مشخص می‌شود (Olweus, 2013). قلدری می‌تواند از نوع کلامی، فیزیکی، ارتباطی یا اجتماعی و قلدری جنسی باشد. قلدری کلامی به عنوان یکی از رایجترین اشکال قلدری زمانی اتفاق می‌افتد که فردی از طریق نام‌گذاری، توهین، دست انداختن و متلک گفتن، تهدید یا هر نوع زبان دیگری، به صورت شفاهی یا نوشتاری، شخص دیگری را آزار دهد. قلدری فیزیکی، شامل رفتارهایی از قبیل ضربه زدن، لگد زدن، مشت زدن، هل دادن، آسیب وارد کردن به اموال و رفتارهایی از این دست می‌شود. قلدری ارتباطی یا قلدری اجتماعی، دربردارنده مجموعه اقداماتی است که با هدف خدشه وارد کردن به آبروی دیگران یا آسیب زدن به روابط انجام می‌شود و شامل شرم‌نامه کردن قربانی در ملاء عام، شایعه‌پراکنی، عامدانه ترک کردن افراد در موقعیت‌های اجتماعی و طرد کردن آن‌ها از گروه می‌شود. قلدری جنسی، به اقدامات توهین‌آمیز، آسیب‌رسان و تکراری که فرد را از لحاظ جنسی هدف قرار می‌دهد، اشاره می‌کند. مواردی از قبیل استفاده از کلمات مستهجن، نام‌گذاری‌های جنسی، ایما و اشاره‌های بدنی رکیک و مبتذل و لمس کردن ناخواسته افراد، نوعی قلدری جنسی محسوب می‌شود. همچنین، قلدری تبعیض‌آمیز، جهت‌گیری تعصبی بر اساس نژاد، مذهب یا گرایش‌های جنسی افراد است که خود می‌تواند تمام انواع دیگر قلدری را در بر داشته باشد (Gladden et al., 2014).

علاوه بر موارد ذکر شده، گسترش استفاده از رسانه‌های الکترونیک در هزاره جدید به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از زندگی بسیاری از افراد، با وجود فراهم کردن فرصتهایی برای افراد، چالش‌ها و خطرات جدی نیز به همراه داشته است. یکی از این آسیب‌ها، نوعی از قلدری است که در فضاهای مجازی و از طریق رسانه‌های الکترونیکی (موبایل، کامپیوتر، ایمیل، بازی‌های آنلاین، وبسایت‌ها، چت‌روم‌ها) اتفاق می‌افتد و به عنوان قلدری سایبری و یا قلدری الکترونیکی شناخته می‌شود (Kowalski & Limber, 2007). برخی صاحب‌نظران، سه ویژگی تعیین‌کننده قلدری سنتی را برای قلدری سایبری نیز در نظر گرفته‌اند (Hinduja & Patchin, 2008). قلدری سایبری می‌تواند شامل اشکال مختلفی از جمله حذف کردن افراد از گروه‌ها یا شبکه‌های اجتماعی آنلاین، انتشار تصاویر خصوصی، شایعه‌پراکنی در مورد افراد، دشنام‌گویی، ارسال مداوم و آزارنده پیام‌های توهین‌آمیز، تهدید کردن، آبروی افراد را بردن، جعل هویت کردن، افشای گرایش‌های جنسی افراد بدون رضایت آن‌ها و فریبکاری باشد. در سال‌های اخیر نوع دیگری از قلدری در محیط‌های کاری، با نام قلدری یا اوباشگری سازمانی مطرح شده که یک ترور روان‌شناختی ساختاریافته همراه با خشونت و کنش‌های غیراخلاقی است که توسط یک یا چند نفر بر علیه فرد دیگری صورت می‌گیرد (Yeşilada, 2023).

در چرخه رفتارهای مرتبط با قلدری، افراد نقش‌های مختلفی ممکن است داشته باشند. بر اساس مطالعات گذشته، سه نقش اصلی برای تجربیات مرتبط با قلدری شناسایی شده است که شامل قلدرها، قربانیان و شاهدان یا ناظران قلدری می‌شود. معمولاً قلدر، در میان همسالانش قوی‌ترین است و نیاز شدیدی به قدرت دارد. در واقع هدف اصلی از رفتارهای قلدرانه، تضعیف موقعیت اجتماعی قربانی و احساس امنیت شخصی وی و در عین حال بالا بردن عزت نفس و موقعیت اجتماعی فرد قلدر است. در نتیجه، قلدری معمولاً در حضور دیگران اتفاق می‌افتد. شاهدان می‌توانند طرفدار قلدر، مدافع قربانی و یا به عنوان تماشاچی‌ان منفعل و خنثی عمل کنند. در اکثر موارد، تماشاچی‌ان بدون مداخله حضور می‌یابند، اما همچنان جزء لاینفک موقعیت قلدری محسوب می‌شوند. قربانیان در مقایسه با قلدران، جایگاه پایین‌تری دارند و به دلیل عدم توانایی کافی برای دفاع از خود و نیاز زیاد به حمایت، معمولاً منزوی و گوشه‌گیر می‌شوند (Cantone et al., 2015).

قلدری سنتی و قلدری سایبری در گروه‌های سنی مختلف و در بافت‌های گوناگون می‌تواند اتفاق بیفتد. نتایج یک فراتحلیل نشان داد که میانگین نرخ قربانی شدن کودکان و نوجوانان برای قلدری سنتی حدود ۲۵ درصد و در مورد قلدری سایبری، حدود ۱۱ درصد بود. تقریباً یک سوم از قربانیان قلدری سنتی، قلدری سایبری را نیز تجربه کردند. شیوع قلدری سنتی و قلدری سایبری تحت تأثیر عواملی مانند درآمد و منطقه جغرافیایی است، به طوری که کشورهای با درآمد بالا معمولاً نرخ پایین‌تری از قلدری و قربانی شدن را نسبت به کشورهای کم‌درآمد گزارش می‌کنند (Li et al., 2022). از نظر جنسیت، مطالعات نشان می‌دهد که پسران و دختران تقریباً به یک اندازه مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرند، اما ماهیت قلدری متفاوت است. پسران بیشتر در معرض آزار فیزیکی قرار دارند، در حالی که دختران بیشتر در معرض قربانی شدن کلامی و اجتماعی هستند (Ivaniushina et al., 2021). تفاوت‌های فرهنگی نیز در شیوع شکل‌های قلدری نقش دارد. به عنوان مثال، مطالعه‌ای که تجربیات دانشجویان دانشگاه را در چهار کشور مقایسه کرد، تفاوت‌های فرهنگی قابل توجهی را در شیوع انواع

قلدری و همچنین تفاوت‌های جنسیتی نشان داد (Pörhölä et al., 2020). بعلاوه، اقلیت‌های نژادی و قومی و مهاجران ممکن است به دلیل عوامل بافتی مانند محیط‌های نامطلوب جامعه، خانه و مدرسه با خطرات بیشتری مواجه شوند که می‌تواند بر بروز و پیامدهای قلدری تأثیر بگذارد (Xu et al., 2020).

در ایران، شیوع قلدری به شکل‌های متفاوت در گروه‌های سنی و محیط‌های مختلف دیده می‌شود. در میان کودکان و نوجوانان مدرسه‌ای، نرخ قلدری سنتی از ۵ تا ۴۵ درصد متغیر است که در این بین، قربانی شدن کلامی با ۲۴٫۷٪ شایع‌ترین و پس از آن قربانی شدن رابطه‌ای با ۱۵ درصد و قربانی شدن جسمانی ۱۰٫۳ درصد قرار دارد (Kabiri et al., 2022). قلدری سایبری نیز با نرخ شیوع ۲۲٫۳ درصد برای قلدری سایبری و ۱۸ درصد برای قربانی شدن سایبری و شیوع بیشتر در میان پسران، یک نگرانی جدی در جمعیت دانش‌آموزان دبیرستانی است (Mohseny et al., 2020). در محیط‌های کاری، به ویژه در میان پرستاران، قلدری سازمانی شیوع نگران‌کننده‌ای دارد؛ به طوری که ۱۰٫۱۱ درصد قلدری مربوط به کار، ۴٫۲۷ درصد قلدری مربوط به فرد و ۵٫۶۶ درصد به ارباب فیزیکی مرتبط می‌شود (Hosseini et al., 2021).

قلدری، پیوسته با پیامدهای نامطلوب سلامت روان در گروه‌های سنی مختلف مرتبط بوده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که قربانی شدن سهم عمده‌ای در افزایش مشکلات سلامت روان دارد (Rossa-Roccor et al., 2020). تداوم این پدیده برای مدت طولانی ممکن است به عزت نفس پایین و علائم افسردگی منجر شود که می‌تواند تا بزرگسالی ادامه یابد (Ttöfi et al., 2011). قربانیان قلدری اشکال مختلفی از رنج روانی، جسمی و اجتماعی مانند اختلالات خواب، شب‌اداری، درد شکم، سردرد، رفتارهای خود آسیب‌رسان، احساس غم و اندوه و احساس طرد شدن یا گوشه‌گیری اجتماعی را گزارش کرده‌اند (Brown et al., 2005). آنها طرد شدگی اجتماعی بیشتر و موقعیت اجتماعی پایین‌تری را تجربه می‌کنند و به نظر می‌رسد این اثرات در طول زمان باقی می‌ماند (Olweus, 1994). در واقع، قربانیان در مقایسه با کودکانی که مورد آزار و اذیت یا قلدری قرار نمی‌گیرند، به طور قابل توجهی خطر اضطراب، علائم افسردگی و افکار خودکشی بیشتری را نشان می‌دهند. یک فراتحلیل (Gini & Pozzoli, 2013) همبستگی قوی بین قلدری و اختلالات روان‌تنی در نوجوانان و کودکان را تایید کرده است. قلدرها نیز بیشتر از سایر کودکان و نوجوانان درگیر بزهکاری و سوء مصرف مواد هستند. مطالعات در محیط مدرسه گزارش کردند که قربانیان مشکلات سازگاری و ارتباطی و همچنین مشکلات در تکمیل تکالیف را نشان دادند، در حالی که قلدرها افزایش غیبت از مدرسه را نشان دادند (Kochenderfer & Ladd, 1996).

علی‌رغم انجام مطالعات گسترده در خصوص قلدری، به عنوان یک موضوع مهم سلامت عمومی، محدودیت‌ها و خلأهای مهمی همچنان در پیشینه وجود دارد. نخست اینکه مطالعات جامع متمرکز بر قلدری در میان ایرانیان بسیار محدود است (Kabiri et al., 2022). پژوهش‌های قبلی اغلب از نظر دامنه محدود بوده و بر مناطق یا گروه‌های جمعیت‌شناختی خاصی متمرکز بوده و ماهیت چند وجهی رفتارهای قلدری و پیامدهای آن را به طور کامل بررسی نکرده است (Kellij et al., 2022). بعلاوه، بر اساس جستجوی پژوهشگران مطالعه حاضر، مرور نظام‌مند راهبردهای مداخله‌ای که از نظر فرهنگی و بافتی با نمونه ایرانی مرتبط باشد یافت نشد. پژوهش حاضر از نظر تمرکز بر میانی نظری و راهبردهای مداخله‌ای و پیشگیرانه مؤثر در ارتباط با قلدری حائز اهمیت است. هدف از این مطالعه مرور نظام‌مند مداخلات قلدری در گروه‌های سنی مختلف و در کشور ایران می‌باشد.

روش

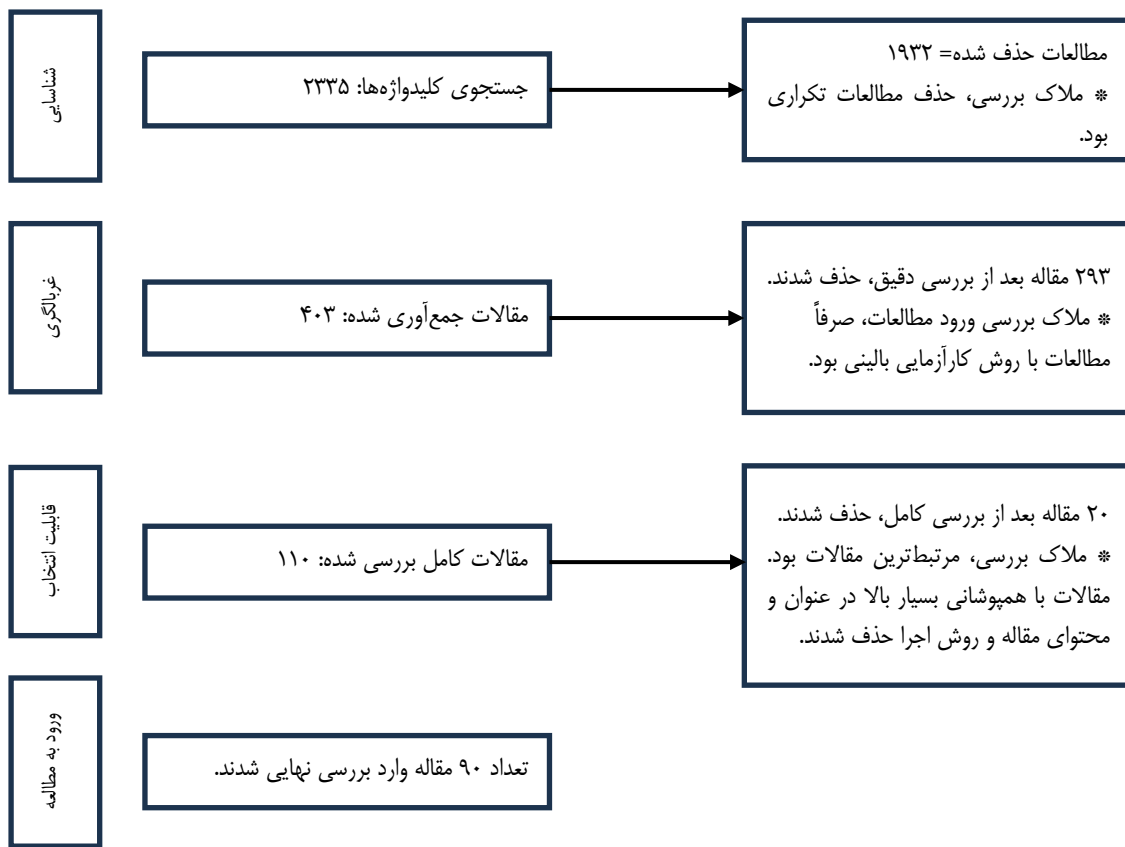
پژوهش حاضر، مطالعه مروری نظام‌مند مداخلات قلدری در جمعیت عمومی در طول دو دهه اخیر است. بدین منظور، یافته‌های پژوهشی منتشر شده از فروردین ۱۳۸۲ تا پایان اردیبهشت ماه ۱۴۰۳ در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی شامل بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran)، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) و پایگاه مجلات تخصصی نور (Noormagz) مورد بررسی قرار گرفتند. جستجو در بانک‌های اطلاعاتی داخلی نشان داد که قبل از سال ۱۳۸۲ هیچ‌گونه پژوهشی در ارتباط با قلدری وجود نداشت.

برای جستجو از ترکیب‌های احتمالی کلیدواژه‌های اصلی قلدری، قلدری سایبری، قلدری سنتی، زورگویی، آزارگری و مزاحمت سایبری استفاده شد. فرایند شناسایی، انتخاب و غربالگری پژوهش‌ها با استفاده از دستورالعمل پریزما، موارد ترجیحی در گزارش مقالات مروری نظام‌مند و فراتحلیل‌ها، انجام شد. بر این اساس، ابتدا تمام مقالات دارای کلیدواژه‌های ذکر شده در عنوان، چکیده یا واژگان کلیدی، استخراج شد. بازه زمانی از سال ۱۳۸۲ تا ۱۴۰۳ تنظیم بود.

در فرایند مرور نظام‌مند، معیارهای ورود و خروج اختصاصی مد نظر قرار گرفتند. معیار ورود شامل مطالعاتی می‌شود که: (۱) گروه نمونه آن، ایرانیان باشند؛ (۲) متغیر وابسته یکی از متغیرهای قلدری یا قربانی شدن سنتی یا سایبری باشد و یا اینکه گروه مورد مداخله شامل افراد قلدر یا قربانی (از نوع سنتی یا سایبری) شوند؛ (۳) به زبان فارسی و یا انگلیسی منتشر شده باشند؛ (۴) متمرکز بر مداخلات کارآزمایی بالینی در

جمعیت عمومی باشند؛ ۵) در بازه زمانی ۱۳۸۲ تا ۱۴۰۳ منتشر شده باشند. مطابق با معیار خروج، کلیه مقالات غیرمداخلاتی، شامل مقالات نامه به سردبیر و سایر مقالات غیر تجربی از فرایند بررسی و ارزیابی جهت ورود به مطالعه نهایی خارج شدند. پایان‌نامه‌ها یا کتاب‌ها نیز به طور کامل از چرخه حذف گردیدند. در گام اولی، تعداد ۲۳۳۵ مقاله، خروجی جستجو در سه پایگاه اطلاعات علمی ذکر شده بود. در گام بعدی، مشخص شد که از این تعداد، ۱۹۳۲ مقاله تکراری بودند که همگی حذف شدند. در مرحله سوم، چکیده و عنوان ۴۰۳ مقاله علمی مورد ارزیابی دقیق قرار گرفت. نتایج بررسی در این مرحله نشان داد که ۲۹۳ مقاله به دلیل غیرتجربی بودن، شرایط ورود به گام بعدی را ندارند. در چهارمین مرحله (ورود به مطالعه)، متن کامل ۱۱۰ مقاله مورد بررسی دقیق قرار گرفت. در جریان این مرحله، ۲۰ مطالعه با روش‌شناسی مبهم و یا دارای همپوشانی غیرطبیعی بسیار بالا از فرایند شمول نهایی خارج شدند. در نهایت، تعداد ۹۰ مقاله وارد بررسی نهایی شد. ارزیابی کیفیت مطالعات نیز از طریق سنجش میزان توافق بین دو ارزیاب و با محاسبه ضریب کاپا صورت گرفت. در این مطالعه شاخص کاپا بین دو ارزیاب، ۰/۸۸ بود. بنابراین، تمام ۹۰ مطالعه نهایی از نظر کیفیت مورد تأیید قرار گرفتند. در شکل ۱، روند بررسی به طور دقیق قابل مشاهده است.

شکل ۱: نمودار جریان‌ی نحوه انتخاب مقالات برای ورود به مطالعه

یافته‌ها

بررسی تعداد ۹۰ پژوهش منتشر شده در طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۴۰۳ نشان داد که ۵۲ مقاله (۵۷/۷۷٪) متمرکز بر قلدری سنتی، ۶ مطالعه (۶/۶۷٪) قلدری سایبری، ۲۳ مقاله (۲۵/۵۵٪) قربانی شدن سنتی، ۳ مقاله (۳/۳۴٪) قربانی شدن سایبری و ۶ مداخله (۶/۶۷٪) قلدر و قربانی سنتی را هدف قرار داده بودند. کلیه مداخلات به صورت مقطعی انجام شده و هیچ مداخله طولی در راستای کاهش قلدری یا قربانی شدن صورت نگرفته بود. همچنین بررسی‌ها نشان داد که در اغلب مطالعات از خودسنجی و در مواردی، از دیگر گزارشی نیز استفاده شده بود. در بررسی ویژگی‌های گروه نمونه مشخص شد که مشارکت‌کنندگان در ۶۸ مطالعه (۷۵/۵۶٪) دانش‌آموزان دوره متوسطه (اول و دوم) بودند. در ۱۴ مطالعه (۱۵/۵۶٪) دانش‌آموزان دوره ابتدایی (دوره اول و دوم) گروه هدف مداخله بودند. در دو مطالعه (۲/۲۲٪) کودکان پیش‌دبستانی؛ دو مطالعه (۲/۲۲٪)، کارکنان سازمان‌ها؛ دو مطالعه (۲/۲۲٪) زوجین و در دو مطالعه دیگر (۲/۲۲٪) نیز سربازان و بازیکنان نوجوان ورزشکار، گروه هدف اصلی مداخله را شکل می‌دادند. از مجموع ۹۰ مطالعه، ۲۶ مطالعه (۲۸/۸۹٪) دارای مرحله پیگیری یا فالوآپ

بودند که این دوره‌های پیگیری از یک ماه تا شش ماه متغیر بود. طرح پژوهش در ۸۳ مطالعه از نوع نیمه‌آزمایشی (۹۲/۲۲٪) و در ۷ مداخله (۷٪/۷۸) آزمایشی بود. بررسی ۹۰ پژوهش نشان داد که به طور کلی تقریباً کلیه مداخلات ارائه شده اثربخشی معنادار داشتند.

مروری بر مداخلات قلدری در کودکان: از مجموع ۱۶ پژوهش انجام شده با هدف کاهش رفتارهای قلدری و قربانی شدن در کودکان پیش‌دبستانی و دبستانی، ۱۴ مداخله مستقیماً متمرکز بر کاهش رفتارهای قلدری کردن سنتی بود و ۲ مداخله نیز به طور مستقیم کاهش قربانی شدن سنتی را هدف قرار داده بود. هیچ مداخله‌ای در خصوص قلدری یا قربانی شدن سایبری در این گروه انجام نشده بود. ۱۴ مداخله متمرکز بر کاهش رفتارهای قلدری شامل برنامه شناخت و مقابله با قلدری (۶ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای معلمان زن)، آموزش هوش هیجانی مبتنی بر مدل دانیل گلمن (۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان پسر پایه چهارم)، تربیت مثبت مدرسه‌محور (۱۲ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان دختر پایه چهارم)، مداخله رفتاری مبتنی بر خودمدیریتی (۸ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان قلدر، دانش‌آموزان طرفدار قلدر و معلمان پایه پنجم ابتدایی)، نظریه ذهن (۱۵ جلسه ۳۰ دقیقه‌ای برای کودکان پیش‌دبستانی)، بازی درمانی شناختی-رفتاری (۸ جلسه ۳۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان دختر پایه اول)، برنامه آموزشی تلفیقی ضد قلدری (۷ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای معلمان و مدیران مدرسه)، درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد (۶ جلسه برای دانش‌آموزان پیش‌دبستانی)، قصه درمانی (۸ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم ابتدایی)، برنامه ضد قلدری با محتوای شناخت و مقابله با قلدری (۶ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای معلمان ابتدایی)، مداخله رفتاری (۸ جلسه ۴۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان قلدر، طرفدار قلدر و معلمین پایه پنجم ابتدایی)، آموزش ترکیبی نظریه ذهن و برنامه چهار عاملی همدلی (۱۰ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان ابتدایی دوره دوم)، برنامه پیشگیری از قلدری اولویوس (۱۵ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای دانش‌آموزان ابتدایی) و نهایتاً برنامه والدگری حمایتی و هدایت رفتار (۱۳ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای برای مادران دارای فرزند ۸ تا ۱۰ سال) بود. دو مداخله با هدف کاهش قربانی شدن سنتی نیز شامل برنامه ضد قلدری آموزش مدیریت رفتاری والدین (۹ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برای مادران کودکان چهارم و پنجم ابتدایی) و آموزش مهارت‌های جرأت‌ورزی (۱۰ جلسه ۲ ساعته برای دانش‌آموزان چهارم و پنجم ابتدایی) بود.

مروری بر مداخلات قلدری در نوجوانان: در میان ۶۹ مطالعه انجام شده در گروه نوجوانان، ۳۶ مطالعه (۴۰٪) متمرکز بر قلدری سنتی، ۲۱ مطالعه (۲۳/۳۳٪) قربانی شدن سنتی، ۵ مقاله (۵/۵۶٪) قلدری و قربانی سنتی، ۵ مقاله (۵/۵۶٪) قلدری کردن سایبری، یک مقاله (۱/۱۱٪) قربانی شدن سایبری و یک مقاله (۱/۱۱٪) نیز قلدری سنتی و سایبری را مورد بررسی قرار داده بودند. همچنین، از میان کلیه مقالات بررسی شده در این گروه، ۲۷ مطالعه (۳۰٪) مستقیماً با هدف کاهش رفتارهای قلدری، ۱۱ مطالعه (۱۲/۲۲٪) به طور مستقیم به منظور کاهش قربانی شدن و ۳ مطالعه (۳/۳۳٪) نیز با هدف کاهش قلدری-قربانی شدن انجام شده بود. ۲۸ مطالعه باقیمانده با هدف ارتقای مؤلفه‌های مثبت سلامت روان و یا کاهش مشکلات روان‌شناختی در گروه نوجوانان قلدر یا قربانی (سنتی یا سایبری) اجرا شده بود.

بررسی مجموع مداخلات در گروه نوجوانان نشان داد که عمده کارآزمایی‌های بالینی صورت گرفته شامل مداخلات مبتنی بر روان‌شناسی با رویکرد مثبت‌نگر (۷ مداخله)، مداخلات مبتنی بر تنظیم هیجان و ارتقای هوش هیجانی (۱۰ مداخله)، برنامه‌های پیشگیری از قلدری (۷ مداخله)، درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد (دو مداخله)، آموزش مهارت‌های ده‌گانه زندگی (۲۳ مداخله)، مداخلات مبتنی بر رویکردهای شناختی-رفتاری (دو مداخله)، طرحواره‌درمانی (دو مداخله)، آموزش‌های مبتنی بر نظریه انتخاب (دو مداخله)، درمان متمرکز بر شفقت (دو مداخله)، بخشایشگری (سه مداخله)، آموزش‌های مبتنی بر ذهن‌آگاهی (دو مداخله)، تحلیل رفتار متقابل (یک مداخله)، برنامه درمان با علاقه اجتماعی (دو مداخله)، رفتاردرمانی دیالکتیکی (یک مداخله)، روان‌نمایشگری (یک مداخله)، انگیزش اخلاقی (یک مداخله) و روش نگرانی مشترک (یک مداخله) بود.

مروری بر مداخلات قلدری در بزرگسالان: از بین ۹۰ مقاله مورد بررسی، تنها ۵ مطالعه در جمعیت بزرگسالان انجام شده بود. در سه مطالعه که کارکنان سازمان‌ها گروه هدف اصلی را شکل می‌دادند، مداخلات مبتنی بر رویکرد شناختی-رفتاری و تنظیم هیجان بود. در دو مطالعه که زوجین گروه هدف اصلی بودند، زوج‌درمانی مثبت‌گرای مبتنی بر شفقت و مشاوره سیستمی بوئن، مداخلات اصلی این مطالعات بودند. همچنین، بررسی‌های بیشتر نشان داد که هیچ‌گونه مداخله‌ای در جمعیت دانشجویی با هدف کاهش قلدری یا قربانی شدن (از نوع سنتی یا سایبری) انجام نشده است. در ادامه خلاصه‌ای از ۳۷ مطالعه اصلی در زمینه مداخلات مرتبط با قلدری ارائه می‌گردد.

جدول ۱: خلاصه مطالعات مرتبط با مداخلات قلدری

منبع	پیامدها	گروه نمونه	نوع مداخله و چارچوب نظری
Badri et al., 2018	قربانی سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	برنامه ضدقلدری تلفیقی مبتنی بر نظریه بوم‌شناختی برنر
Hajimahdy & Khaleghipour, 2022	قلدری سنتی	دانش‌آموزان دختر، متوسطه دوم	خوش‌بینی به سبک روان‌نمایشگری طبق مدل سلیگمن
Adili & Sardary, 2021	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	تنظیم هیجان طبق نظریه سالوی و مایر و مدل گراس
Najari et al., 2018	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه دوم	برنامه سازگاری اجتماعی برگرفته از الگوهای تاب‌آوری
Alinejad et al., 2022	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه دوم	طرحواره درمانی مبتنی بر الگوی یانگ و همکاران
Babaei et al., 2020	قلدری سنتی	دانش‌آموزان دختر، متوسطه اول	حساسیت اخلاقی با رویکرد آموزش منسجم اخلاق
Sadeghnia et al., 2021	قربانی سنتی	دانش‌آموزان، متوسطه دوم	آموزش نظریه انتخاب بر اساس رویکرد واقعیت‌درمانی
Tashkeh et al., 2018	قلدری سنتی	نوجوانان پسر آسیب‌دیده	طرحواره درمانی هیجانی بر اساس رویکرد درمانی لیپهی
Darikvand et al., 2022	قلدری سنتی	دانش‌آموزان دختر، متوسطه اول	درمان متمرکز بر شفقت بر اساس رویکرد تلفیقی گیلبرت
Mohammadi et al., 2021	قربانی سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	بخشایشگری بر اساس رویکرد روان‌شناسی مثبت‌نگر
Padervand et al., 2023	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	مثبت‌اندیشی به شیوه گروهی بر اساس مدل سلیگمن
Bayāttork et al., 2022	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	آموزش مبتنی بر پذیرش و تعهد بر اساس رویکرد اکت
Nemati et al., 2023	قلدر/قربانی سنتی	دانش‌آموزان دختر، ۱۴ تا ۱۶	درمان فراتشخیصی اختلالات هیجانی
Razi Moradi et al., 2010	قربانی سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	مشاوره گروهی بر اساس نظریه انتخاب ویلیام گلاسر
Bayrami et al., 2016	قربانی سنتی	دانش‌آموزان دختر، متوسطه اول	آموزش کفایت اجتماعی مبتنی بر مدل چهاربعدی فلنر
Baharvand et al., 2021	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، مادر سرپرست	پروتکل کاهش تنیدگی مبتنی بر ذهن‌آگاهی، چاسکالون
Bayrāmi et al., 2017	قربانی سنتی	دانش‌آموزان دختر، متوسطه اول	حل مسئله اجتماعی مبتنی بر رویکرد شناختی-اجتماعی
Pazhoohi et al., 2022	قلدری سایبری	دانش‌آموزان پسر، متوسطه دوم	بسته آموزشی کاهش قلدری سایبری ویژه دانش‌آموزان
Poorseyed et al., 2018	قلدر، قربانی سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه دوم	درمان با علاقه اجتماعی طبق نظریه روان‌شناسی فردی
Golestan-Jahromi et al., 2017	قلدری سنتی	دانش‌آموزان دختر، متوسطه اول	برنامه پیشگیری از قلدری الویس و همکاران (۲۰۰۹)
Sehati et al., 2023	قربانی سنتی	دانش‌آموزان پسر، متوسطه اول	آموزش فنون رفتاردرمانی دیالکتیکی مبتنی مدل لینهان
Jahanbini et al., 2022	قلدری سنتی	دانش‌آموزان، متوسطه اول	استدلال اخلاقی مبتنی بر الگوی سندلوسکی و بارسو
Naeimavi et al., 2017	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، چهارم ابتدایی	آموزش هوش هیجانی مبتنی بر مدل گلن
Mohebbi et al., 2019	قلدری سنتی	دانش‌آموزان، پایه پنجم ابتدایی	مداخله مبتنی بر برنامه خودمدیریتی آلبرتو و تورتمن
Sheikholeslami & Nuri, 2016	قلدری سنتی	کودکان دختر، پیش‌دبستانی	آموزش نظریه ذهن
Darvishi Chaleshtari & Ghazanfari, 2023	قلدری سنتی	دانش‌آموزان دختر، اول ابتدایی	برنامه بازی‌درمانی شناختی-رفتاری
Hosseini & Ahmadrash, 2020	قلدری سنتی	معلمان و مدیران مدرسه	برنامه آموزشی تلفیقی ضدقلدری (تدوین شده در ایران)
Aghaei et al., 2023	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پیش‌دبستانی	درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد بر اساس پروتکل وستراپ
Namvar et al., 2021	قلدری سنتی	دانش‌آموزان دختر و پسر ابتدایی	مداخله قصه‌درمانی با رویکرد قصه‌درمانی چمبرز
Mohebbi et al., 2017	قلدر، طرفدار قلدر	دانش‌آموزان پسر، پنجم ابتدایی	مداخله رفتاری طبق سنجش کنشی رفتار
Khalili et al., 2016	قلدری سنتی	دانش‌آموزان پسر، ابتدایی دوم	آموزش ترکیبی تئوری ذهن و برنامه چهار عاملی همدلی
Aghaei-Malekabady & Afkari, 2021	قلدری سنتی	مادران پسران ۸ تا ۱۰ ساله	دو برنامه والدگری حمایتی و هدایت رفتار
Nori, 2023	قلدری سازمانی	سربازان وظیفه‌نیروی انتظامی	نظم‌پذیری هیجانی بر اساس مدل گراس و تامپسون
Ghasemi et al., 2020	ادراک از قلدری	کارکنان زن سازمان تربیت‌بدنی	نظم‌پذیری هیجانی بر اساس مدل گراس و تامپسون
Mohammadi et al., 2019	قربانی سایبری	اعضای جمعیت هلال احمر	مداخله مددکاری اجتماعی با رویکرد شناختی-رفتاری
Haghighifard et al., 2023	قلدری سنتی	مردان دارای تعارض زناشویی	زوج‌درمانی مثبت‌گرا مبتنی بر شفقت
Abdollahi et al., 2023	قلدری سنتی	زوج‌های مراجعه‌کننده به مشاوره	مشاوره سیستمی بوئن

هدف پژوهش حاضر، مرور نظام‌مند مداخلات قلدری سنتی و سایبری در جمعیت عمومی ایران طی ۲۱ سال اخیر بود. به طور کلی نتایج نشان دادند که مداخلات متنوع و عمدتاً مبتنی بر مبانی نظری نیرومند در گروه‌های سنی مختلف اجرا شده است. همچنین، ارزیابی‌ها نشان داد که کلیه مداخلات در گروه‌های سنی مختلف و در بافت‌های گوناگون دارای اثربخشی بودند. در ادامه تبیین یافته‌های به دست آمده همراه با ارائه پیشنهادها به تفکیک ارائه خواهد شد.

یافته‌ها در خصوص ویژگی‌های کلی مطالعات حاکی از این بود که بیشتر مداخلات انجام شده، اشکال سنتی قلدری و قربانی شدن را مورد توجه قرار داده‌اند. این مداخلات، اغلب شامل برنامه‌های مبتنی بر مدرسه و سایر فعالیت‌های جمعی بوده که وابسته به تعاملات چهره به چهره هستند (Kabiri et al., 2022). در مقابل، مداخلات بسیار محدودی به صورت اختصاصی، قلدری و قربانی شدن سایبری را هدف قرار داده‌اند. با توجه به روند رو به گسترش قلدری سایبری همراه با استفاده بیش از حد کودکان، نوجوانان و حتی بزرگسالان از رسانه‌های الکترونیک و شبکه‌های اجتماعی، این خلأ پژوهشی حائز اهمیت زیاد برای بررسی‌های بیشتر است. این ناهماهنگی در اولویت‌های مطالعات نشان می‌دهد که به رویکرد متعادل‌تری در طراحی مداخلات قلدری که هم حوزه‌های سنتی و هم سایبری را شامل شود، نیاز است. مرور نظام‌مند مداخلات قلدری در گروه‌های سنی مختلف در ایران نشان‌دهنده یک شکاف مهم در روش‌شناسی پژوهش‌های انجام شده بود. این بررسی بیانگر این بود که تمام مداخلات ماهیت مقطعی داشته و بیشتر یک نگاه اجمالی و کلی از رفتارهای قلدری و قربانی شدن سنتی و سایبری را در یک مقطع زمانی ارائه می‌دهند. نکته قابل توجه، عدم وجود مطالعات طولی است که پیشرفت و تأثیر رفتارهای قلدری و قربانی شدن سنتی و سایبری را در یک مدت زمان طولانی رصد کند. این کمبود تحقیقات طولی، فهم اثرات بلندمدت مداخلات و پایداری نتایج آن‌ها را دشوار می‌کند. همچنین مانع مشاهده روندها و تغییرات در پویایی قلدری می‌شود که برای ایجاد راه حل‌های موثر و پایدار بسیار مهم است. این یافته‌ها بر نیاز به مطالعات جامع و بلندمدت به منظور ارزیابی اثربخشی راهبردهای ضد قلدری و آگاهی‌بخشی در جهت خط‌مشی‌ها و کاربرست مبتنی بر شواهد در ایران تأکید می‌کند.

در بررسی مداخلات قلدری در ایران، اتکای غالب به پرسشنامه‌های خودگزارشی مشهود بود، به طوری که بیش از ۷۰ درصد مطالعات از این روش برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده می‌کنند. این رویکرد در بسیاری از پژوهش‌ها مورد استفاده قرار گرفته است (Badri et al., 2018). با این حال، در موارد محدودی از روش‌های گزارش‌دهی دیگر نیز استفاده شده است. به عنوان مثال، در مطالعه‌ای با هدف ارزیابی اثربخشی مداخله رفتاری بر کاهش قلدری، از فرم‌های گزارش‌دهی معلمان، همسالان و طرفداران قلدر استفاده شده است (Mohebi et al., 2019). کاربرد این ارزیابی‌های چندگانه، علاوه بر کمک به دستیابی برای درک جامع‌تری از شیوع‌شناسی و سبب‌شناسی رفتارهای قلدری، تعمیم‌پذیری مطالعات را نیز بیشتر می‌کند.

ارزیابی نظام‌مند مداخلات قلدری نشان‌دهنده تمرکز ناپایدار مداخلات در جمعیت‌ها و گروه‌های سنی مختلف بود. بیش از ۷۵ درصد مطالعات، نوجوانان را مخاطب مداخلات خود قرار داده که منعکس‌کننده ماهیت حساس این دوره تحولی از نظر شیوع بالای رفتارهای قلدری است و نیاز به مداخلات بهنگام را نشان می‌دهد (Kabiri et al., 2022). در مقابل، علیرغم اهمیت اقدامات پیشگیرانه اولیه، تنها ۱۵ درصد مقالات، گروه کودکان دبستانی را هدف مداخله خود قرار داده‌اند. کودکان پیش‌دبستانی، کارکنان و زوجها هر کدام مورد توجه دو مداخله قرار گرفته‌اند که نشان‌دهنده بروز قلدری در مراحل مختلف زندگی و موقعیت‌های اجتماعی گسترده است (Vlachou et al., 2011). با این حال، یک محدودیت مهم در مطالعات این بود که هیچ مداخله‌ای در جمعیت دانشجویی گزارش نشده بود. اهمیت طراحی مداخلات مؤثر برای کاهش رفتارهای قلدری و قربانی شدن سنتی و سایبری در بین دانشجویان را نمی‌توان نادیده گرفت. دوران تحصیل در دانشگاه برای دانشجویان نقش تعیین‌کننده دارد و تجربه قلدری می‌تواند تأثیرات عمیق و ماندگاری بر سلامت روان، عملکرد تحصیلی و تعاملات اجتماعی آینده داشته باشد. مطالعات نشان داده است که قلدری در آموزش عالی یک مشکل فراگیر است که می‌تواند استرس و پریشانی روان‌شناختی را تشدید کند و بر بهزیستی دانشجویان تأثیر منفی بگذارد (Tight, 2023). گذار به زندگی دانشگاهی، همزمان با دوره تحولی مهم ظهور بزرگسالی با چالش‌های متعددی همراه است که کیفیت روابط بین فردی و مؤلفه‌های مختلف سلامت روانی-اجتماعی را با تهدید جدی رو به رو می‌کند (Samadieh & Nasri, 2021). علاوه بر این، انتقال به زندگی دانشگاهی اغلب با افزایش استفاده از ارتباطات دیجیتال همزمان است، که اگر به درستی مورد توجه قرار نگیرد، می‌تواند منجر به افزایش قربانیان سایبری شود. از این رو قبل از طراحی مداخلات مؤثر، وجود ابزارهای کارآمد به منظور سنجش وضعیت قلدری سایبری در آموزش عالی نیز اهمیت فراوانی پیدا می‌کند (Samadieh et al., 2024).

یک یافته دیگر این مطالعه این بود که کمتر از یک سوم مداخلات مرتبط با قلدری، مرحله پیگیری را دربرداشتند. این دوره‌های پیگیری متفاوت بود و از یک ماه تا شش ماه ادامه داشت. گنجانیدن مراحل پیگیری در این مطالعات بسیار مهم است؛ چرا که بیش‌هایی را در مورد

پایداری و اثربخشی طولانی مدت مداخلات ارائه می‌دهد. به عنوان مثال، (Kabiri et al (2022) از دوره‌های پیگیری برای ارزیابی تأثیر پایدار مداخلات مبتنی بر نظریه کنش موقعیتی بر رفتار قلدری دانش‌آموزان دبیرستانی استفاده کردند. با این حال، اکثر مطالعات دوره پیگیری را در بر نداشتند که محدودیت قابل توجهی در پژوهش ایجاد می‌کند. بدون داده‌های پیگیری، تعیین اینکه آیا اثرات مداخلات موقتی هستند یا تأثیری پایدار بر کاهش رفتارهای قلدری و قربانی شدن دارند، دشوار است. این نیاز حیاتی برای تحقیقات آینده را نشان می‌دهد که شامل عناصر طولی است و می‌تواند تکامل پویایی قلدری در طول زمان و تأثیر پایدار مداخلات را نشان دهد (Moi et al., 2024).

در ارزیابی نوع مداخلات اجرا شده در مطالعات، مشخص شد که آموزش مهارت‌های مختلف زندگی (از جمله همدلی، حل مسئله، سازگاری، مدیریت استرس) پرکاربردترین مداخله بود. تأکید بر آموزش مهارت‌های زندگی، ریشه در رویکرد جامع آن جهت تجهیز نمودن افراد به ابزارهای لازم برای مدیریت موثر چالش‌ها و تعارضات اجتماعی دارد. به عنوان مثال، مطالعه‌ای که در تهران انجام شد، اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی را در کاهش اعتیاد به اینترنت و زورگویی سایبری در بین نوجوانان نشان داد که نشان‌دهنده ظرفیت این نوع مداخلات برای پرداختن به مسائلی از قبیل قلدری سایبری نیز هست (Zare et al., 2020). اهمیت مداخلات مبتنی بر مهارت‌های زندگی در گروه‌های سنی مختلف است، زیرا این مهارت‌ها برای رشد فردی و تعامل اجتماعی کلیدی هستند. در کودکان، آموزش مهارت‌های زندگی می‌تواند تاب‌آوری و همدلی را تقویت کند، که در جلوگیری از ریشه‌گیری رفتارهای قلدری بسیار مهم است. در میان نوجوانان، چنین مداخلاتی می‌تواند خودآگاهی و تنظیم هیجانی را ارتقا دهد، که در مدیریت سلسله مراتب پیچیده اجتماعی و فشارهایی که می‌تواند منجر به قلدری شود، حیاتی است (Kabiri et al., 2022). برای بزرگسالان، مهارت‌های زندگی می‌تواند به ایجاد روابط کاری و شخصی سالم‌تر کمک کند، در نتیجه احتمال قلدری را کاهش می‌دهد و بهزیستی کلی را بهبود می‌بخشد. بنابراین، تمرکز بر آموزش مهارت‌های زندگی منعکس کننده یک رویکرد راهبردی برای پیشگیری از قلدری است که با نیازهای گروه‌های سنی مختلف و محیط‌های اجتماعی سازگار است.

آموزش تنظیم هیجان و تقویت هوش هیجانی دومین رویکرد رایج در مرور نظام‌مند مداخلات قلدری در جمعیت عمومی بود. نقش مداخلات مبتنی بر هیجان در کاهش رفتارهای قلدری و قربانی شدن بسیار مهم است. شواهد پژوهشی نشان داده که آموزش هوش هیجانی باعث بهبود شایستگی اجتماعی و تنظیم هیجانی در بین دانش‌آموزان قلدر می‌شود که این امر رفتارهای قلدری را کاهش می‌دهد (Soliemani et al., 2016). علاوه بر این، دانش‌آموزانی که در تنظیم صحیح هیجان‌ها دشواری دارند، بیشتر درگیر قلدری یا قربانی آن می‌شوند (Espelage et al., 2018). هدف از چنین مداخلاتی، تقویت مهارت‌های عاطفی، تجهیز افراد به توانایی درک و تنظیم هیجان‌هایشان و در نتیجه کاهش احتمال درگیر شدن در رفتارهای قلدری است. اثربخشی این مداخلات، بر اهمیت گنجاندن یادگیری عاطفی در راهبردهای پیشگیری از قلدری تأکید می‌کند، زیرا این مداخلات به فرآیندهای عاطفی زمینه‌ای که به قلدری و قربانی شدن کمک می‌کنند، می‌پردازد (Kabiri et al., 2022).

نتیجه‌گیری

به طور کلی، در مطالعه حاضر مرور نظام‌مند مداخلات قلدری در جمعیت عمومی ایران، ماهیت چندوجهی قلدری و رویکردهای متنوع برای مقابله با آن را روشن کرد. این پژوهش، تأکید قابل توجه مداخلات بر اشکال سنتی قلدری، همراه با عدم تمرکز کافی مطالعات پیشین بر قلدری و قربانی شدن سایبری را مشخص می‌کند. همچنین اتکا به مطالعات مقطعی را نشان داده و نیاز به تحقیقات طولی برای ارزیابی اثربخشی بلندمدت مداخلات را مورد تأکید قرار می‌دهد. استفاده غالب از پرسشنامه‌های خودسنجی، به ضرورت تنوع بخشیدن به روش‌های پژوهشی برای دربرگرفتن دیدگاه‌های متعدد اشاره دارد. در حالی که اکثر مداخلات نوجوانان را هدف قرار می‌دهند، کمبود مداخلات برای سایر گروه‌های سنی و سطوح تحصیلی، به‌ویژه دانشجویان دانشگاه، نیازمند رویکرد فراگیرتر است. آموزش مهارت‌های زندگی و تقویت هوش هیجانی به‌عنوان رایج‌ترین مداخلات، نقش کلیدی این رویکردها در تجهیز افراد به ابزارهایی برای مدیریت چالش‌های روانی-اجتماعی را منعکس می‌کند.

محدودیت‌ها

مشابه هر پژوهش دیگری، این مطالعه مروری نظام‌مند نیز محدودیت‌هایی دارد. در پژوهش حاضر صرفاً مقالات منتشر شده در مجلات وارد مطالعه شدند و بنابراین نسخه‌های منتشر نشده مانند پایان‌نامه‌ها و یا گزارش‌ها بررسی نشدند. در نتیجه، احتمال سوگیری انتخاب وجود دارد. دوم اینکه، تنها مقالات منتشر شده در سه پایگاه اطلاعاتی (Magiran, Noormags, SID) انتخاب شدند؛ بنابراین احتمال حذف سایر مقالات دارای معیارهای ورود که در پایگاه‌های اطلاعاتی دیگر منتشر شدند، وجود دارد.

پژوهش‌های آینده

تحقیقات آتی در مورد مداخلات قلدری در ایران بهتر است با هدف برطرف کردن شکاف‌های شناسایی شده در این مرور نظام‌مند انجام شود. نیاز اساسی به مطالعات طولی وجود دارد که بتواند فهمی عمیق در مورد اثربخشی بلندمدت راهبردهای ضد قلدری ارائه دهد. علاوه بر این، با توجه به ظهور پلتفرم‌های ارتباطی دیجیتال، پژوهشگران می‌توانند تأثیر مداخلات قلدری سایبری را مورد بررسی قرار دهند. همچنین، گسترش دامنه تحقیقات به منظور دربر گرفتن جمعیت‌های متنوع مانند دانشجویان دانشگاه و گروه‌های سنی مختلف، درک جامع‌تری از رفتارهای قلدری را به همراه خواهد داشت. تلاش‌ها و اقدامات مشترکی که شامل مربیان، والدین، سیاست‌گذاران و خود دانش‌آموزان و دانشجویان می‌شود، در ایجاد رویکردی جامع به منظور پیشگیری و مداخله در قلدری ضروری به نظر می‌رسد.

تعارض منافع

نویسندگان مقاله هیچگونه تعارض منافی را گزارش نکرده‌اند.

قدردانی

این پژوهش در گروه مطالعات قلدری دانشگاه بیرجند و با حمایت دفتر مشاوره، سلامت و سبک زندگی سازمان امور دانشجویان انجام شد.

References

- Abdollahi, R., Isa Morad, A., & Abdi, E. (2023). The effectiveness of boen's systemic counseling in bullying and behavioral opportunities in families affected by extramarital relationships. *Clinical Psychology and Personality*, 21(2), 39-48. https://cpap.shahed.ac.ir/article_4209.html
- Adili, H., & Sardary, B. (2021). Effectiveness of emotion regulation training on reducing bullying behaviors and increasing empathy among middle-school bully students. *Journal of Exceptional Children*, 20(4), 105-118. <http://joec.ir/article-1-1267-en.html>
- Aghaei, M., Hasheminejad, F., & Nasseri, N. (2023). Effectiveness of acceptance and commitment on bullying and irritability in preschool students in Mashhad. *Journal of Approach to Philosophy in Schools and Organizations*, 1(3), 33-48. https://www.esbam.ir/jufile?ar_sfile=2005396
- Aghaei-Malekabady, M., & Afkari, F. (2021). Comparison effectiveness of two parenting programs supportive parenting and parenting leading by modeling on parenting sense of competence in mothers with bully a bully son. *Journal of Pediatric Nursing*, 8(1), 12-23. <http://jpen.ir/article-1-588-en.html>
- Alinejad, S., Azizi, M., & Demehri, F. (2022). Effectiveness of schema therapy on frustration tolerance and bullying of 13-to 14-year-old adolescents living in Tehran city, Iran. *Middle Eastern Journal of Disability Studies*, 12, 1-6. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.23222840.1399.0.0.6.5>
- Babaei, A., Vahedi, S., Imanzadeh, A., & Adib, Y. (2020). Effectiveness of ethical sensitivity skill training on moral disengagement and bullying in adolescent girls. *Social Psychology Research*, 10(37), 123-139. <https://doi.org/10.22034/spr.2020.109700>
- Badri, R., Hosseini, S. A., Hashemi, T., & Mir Nasab, M. M. (2018). Designing the integrated anti-bullying program and determination of its effectiveness in reducing of victimization of middle school students. *Journal of Instruction and Evaluation*, 11(41), 55-81. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jinev/Article/972577>
- Baharvand, I., Sodani, M., & Abaspour, Z. (2021). The effectiveness of mindfulness-based stress reduction training on parent-child conflict and bullying in single mother-headed adolescents. *Journal of Family Psychology*, 6(1), 69-80. https://www.ijfpjournal.ir/article_245552.html?lang=en
- Bayāttork, M., Jarāre, J., & Hamidi, F. (2022). The effectiveness of group education based on acceptance and commitment on cognitive fusion and social competence of bullying adolescents in boarding schools. *Educational Innovations*, 21(2), 29-48. <https://doi.org/10.22034/jei.2022.268963.1789>

- Bayrāmi, M., Hāshemi, T., Mirnasab, M., & Kolyāei, L. (2017). The effectiveness of social problem-solving training program on reducing the bullying victimization of students. *Journal of Educational Innovations*, 16(3), 75-90. https://noavaryedu.oerp.ir/article_79126.html
- Bayrami, M., Hashemi Nosratabad, T., Badri Gargari, R., & Dabiri, S. (2016). The effectiveness of social competence training based on felner model on social adjustment of students being bullying victims, with regards to the type of social goal orientation. *Clinical Psychology Studies*, 6(23), 1-24. https://jcps.atu.ac.ir/article_4555.html?lang=en
- Brown, S. L., Birch, D. A., & Kancherla, V. (2005). Bullying perspectives: experiences, attitudes, and recommendations of 9-to 13-year-olds attending health education centers in the United States. *Journal of School Health*, 75(10), 384-392. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2005.tb06642.x>
- Cantone, E., Piras, A. P., Vellante, M., Preti, A., Daniélsdóttir, S., D'Aloja, E., Lesinskiene, S., Angermeyer, M. C., Carta, M. G., & Bhugra, D. (2015). Interventions on bullying and cyberbullying in schools: A systematic review. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 11(1), 58-76. <https://doi.org/10.2174/1745017901511010058>
- Darikvand, F., Yazdanbakhsh, K., & Karami, J. (2022). The effectiveness of compassion-focused therapy on externalized problems (aggression and delinquency) in bullying students. *Knowledge and Research in Applied Psychology*, 23(88), 40-51. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jsrp/Article/694943?jid=694943>
- Darvishi Chaleshtari, F., & Ghazanfari, A. (2023). The effectiveness of cognitive-behavioral play therapy on bullying, separation anxiety and academic motivation of first grade elementary school girls in Shahrekord. *Journal of Psychology New Ideas*, 17(21). <http://jnip.ir/article-1-949-en.html>
- Espelage, D. L., King, M. T., & Colbert, C. L. (2018). Emotional intelligence and school-based bullying prevention and intervention. In *Plenum series on human exceptionalism*, 217-242. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90633-1_9
- Ghasemi, T., Oreyzi, H. R., & Mousavi, Z. (2020). The effect of self-control training on perceived bullying and job performance of female employees at the organization of physical education. *Career and Organizational Counseling*, 12(43), 33-50. https://jcoc.sbu.ac.ir/article_100029.html?lang=en
- Gini, G., & Pozzoli, T. (2013). Bullied children and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, 132(4), 720-729. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-0614>
- Gladden, R. M., Vivolo-Kantor, A. M., Hamburger, M. E., & Lumpkin, C. D. (2014). *Bullying surveillance among youths : Uniform definitions for public health and recommended data elements, Version 1.0*. <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/21596>
- Golestan-Jahromi, F., Shahani yeylagh, M., Behrozi, N., & Omidian, M. (2017). The effect of bullying prevention program training on bullying, adjustment and empathy among middle school female students, in Ahvaz. *Biquarterly Journal of Cognitive Strategies in Learning*, 5(8), 183-204. https://asj.basu.ac.ir/article_1904.html?lang=en
- Haghighifard, S., Khaleghipour, S., & Zare Neyestanak, M. (2023). The effectiveness of compassion-focused positive couple therapy on entitlement, bullying, and marital adjustment in narcissistic men. *Journal of Psychological Studies*, 19(2), 71-85. <https://doi.org/10.22051/psy.2023.43018.2756>
- Hajimahdy, M., & Khaleghipour, S. (2022). The effectiveness of psychodrama-mediated optimism on bullying, interpersonal relations, and subjective vitality among students with oppositional defiant disorder. *Positive Psychology Research*, 8(3), 61-80. <https://doi.org/10.22108/ppls.2022.126686.2038>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156. <https://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Hosseini, A., & Ahmadrash, R. (2020). Study of the effectiveness of anti-bullying training program on the perception of elementary students from school and classroom management. *School Administration*, 8(1), 115-135. <https://doi.org/10.34785/J010.2020.712>
- Hosseini, A., Mousavi, S. H., Hajibabae, F., & Haghani, S. (2021). The relationship between workplace bullying and professional self-concept in Iranian nurses. *Nursing open*, 8(1), 232-240. <https://doi.org/10.1002/nop2.622>

- Hsu, J. T. H., & Tsai, R. T. H. (2022). Increased online aggression during covid-19 lockdowns: A two-stage study of deep text mining and difference-in-differences analysis. *Journal of medical internet research*, 24(8), 38776. <https://doi.org/10.2196/38776>
- Ivaniushina, V., Khodorenko, D., & Alexandrov, D. (2021). Age and gender differences and the contribution of school size and type in the prevalence of bullying. *Voprosy obrazovaniya/Educational Studies Moscow*, (4), 220-242. <https://doi.org/10.17323/1814-9545-2021-4-220-242>
- Jahanbini, S., Vahedi, S., & Karimi Sani, P. (2022). The effectiveness of moral reasoning and motivation training on adolescent bully. *Police Cultural Studies*, 9(2), 45-57. http://hamedan.jrl.police.ir/article_99226.html?lang=en
- Kabiri, S., Donner, C. M., Shadmanfaat, S. M., & Rahmati, M. M. (2022). School bullying among iranian adolescents: Considering a higher moderation model in situational action theory. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s42380-022-00147-5>
- Kellij, S., Lodder, G. M., Van Den Bedem, N., Güroğlu, B., & Veenstra, R. (2022). The social cognitions of victims of bullying: A systematic review. *Adolescent research review*, 7(3), 287-334. <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00183-8>
- Khalili, T., Farghadani, A., & Shaterian Mohammadi, F. (2016). Effectiveness of combined training of theory of mind with four-factor sympathy program on social-emotional self-efficacy and bullying attitude in elemerntry school students. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 5(2), 71-92. <http://frooyesh.ir/article-1-204-en.html>
- Kochenderfer, B. J., & Ladd, G. W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment?. *Child development*, 67(4), 1305-1317. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01797.x>
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.017>
- Li, C., Wang, P., Martin-Moratinos, M., Bella-Fernández, M., & Blasco-Fontecilla, H. (2022). Traditional bullying and cyberbullying in the digital age and its associated mental health problems in children and adolescents: A meta-analysis. *European child & adolescent psychiatry*, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-02128-x>
- Mohammadi, A., Maarefvand, M., & Hosseinzadeh, S. (2019). Effectiveness of cognitive behavioral social work intervention on preventing cyberbullying revictimization among youths. *Quarterly Journal of Social Work*, 8(1), 5-13. <http://socialworkmag.ir/article-1-490-en.html>
- Mohammadi, D., Badri Gargari, R., Fathiazar, E., & Nemati, S. (2021). The effectiveness of forgiveness training program on increasing academic well-being in victims of bullying students. *Applied Psychology*, 15(3), 591-565. <https://doi.org/10.52547/apsy.2021.222731.1084>
- Mohebbi, M., Mirnasab, M., Fathiazar, E., & Hashemi, T. (2017). Reducing physical bullying and improving social competence in students: From functional behavior assessment to developing behavioral intervention. *Educational Psychology*, 13(46), 145-170. <https://doi.org/10.22054/jep.2018.8480>
- Mohebbi, M., Mirnasab, M., Fathiazar, E., & Hashemi, T. (2019). Planning and evaluating the effectiveness of behavioral intervention on reducing physical bullying and improving school bonding in students: A school-based perspective. *Journal of Child Mental Health*, 6(3), 1-14. <http://childmentalhealth.ir/article-1-459-en.html>
- Mohseny, M., Zamani, Z., Basti, S. A., Sohrabi, M. R., Najafi, A., & Tajdini, F. (2020). Exposure to cyberbullying, cybervictimization, and related factors among junior high school students. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 14(4). <https://doi.org/10.5812/ijpbs.99357>
- Moi, A. L., Fandrem, H., Næss, K. A. B., & Finne, J. N. (2024). Research characteristics and approaches taken to follow up with students exposed to bullying: A scoping review. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s42380-024-00251-8>
- Naeimavi, M., Maktabi, G. H., & Omidian, M. (2017). The effectiveness of emotional intelligence training on the components of bullying, social competence and emotional intelligence in male students of fourth grade (second period) in Shadegan city. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 19(special issue), 133-139. <https://doi.org/10.22038/jfmh.2017.8532>

- Najari, M., Jadidi, H., Moradi, O., & Karimi, Q. (2018). Compilation of social adjustment curriculum and its effectiveness on bullying rate of male students. *Social Psychology Research*, 8(29), 43-58. https://www.socialpsychology.ir/article_80825.html
- Namvar, M., Azizi, M., & Saeedmanesh, M. (2021). The effectiveness of story therapy on bullying and coercion in parentless children and children with neglectful parenting. *Quarterly Journal of Social Work*, 9(4), 13-20. <http://socialworkmag.ir/article-1-451-en.html>
- Nemati, Sh., Badri Gargari, R., Aghdam, S., Ghasemi, H. (2023). The effects of emotion regulation training on aggression, bullying, and victimization of female students with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Studies in Learning & Instruction*, 15(1), 160-177. https://jsli.shirazu.ac.ir/article_7190.html
- Nori, T. (2023). The role of emotional regulation training on organizational bullying and service performance of soldiers of greater Tehran management command. *The Quarterly Management on Police Training*, 1402(62), 167-194. http://mape.jrl.police.ir/article_101484.html?lang=en
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and an effective intervention programme. *Promotion & education*, 1(4), 27-31. <https://doi.org/10.1177/102538239400100414>
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual review of clinical psychology*, 9, 751-780. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516>
- Padervand, H., Ghadampour, E., Safare, G., & Ghobadiyan, M. (2023). Effectiveness of group positive thinking training on reducing the impulsivity and bullying of male students with behavioral disorders. *Journal of Exceptional Children*, 23(1), 35-46. <http://joec.ir/article-1-1627-en.html>
- Pazhoohi, T., Nadi, M. A., & Sajjadian, I. (2022). The effectiveness of cyber bullying reduction training packages for students and parents on self-esteem and life satisfaction of high school students. *Educational Psychology*, 18(64), 157-174. <https://doi.org/10.22054/jep.2022.59571.3303>
- Poorseyed, S. R., & Poorseyed, S. M. (2018). Designing a social interest therapy program and examining its effectiveness on bullying and victim behaviors in adolescences. *Social Psychology Research*, 8(30), 55-78. https://www.socialpsychology.ir/article_82787.html
- Pörhölä, M., Cvanara, K., Kaal, E., Kunttu, K., Tampere, K., & Torres, M. B. (2020). Bullying in university between peers and by personnel: Cultural variation in prevalence, forms, and gender differences in four countries. *Social Psychology of Education*, 23(1), 143-169. <https://doi.org/10.1007/s11218-019-09523-4>
- Razi Moradi, M., Etemadi, A., & Naeimabbadi, E. (2010). The effectiveness of group counseling based on william glasser's choice theory with bully victimizing students to increase ability to encounter with bullying behaviors. *Journal of Psychological Studies*, 6(4), 11-28. <https://doi.org/10.22051/psy.2010.1582>
- Rossa-Roccor, V., Schmid, P., & Steinert, T. (2020). Victimization of people with severe mental illness outside and within the mental health care system: Results on prevalence and risk factors from a multicenter study. *Frontiers in psychiatry*, 11, 563860. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.563860>
- Sadeghnia, G., Zarbakhsh-Bahri, M. R., & Ghorban-Shiroodi, S. (2021). The effectiveness of teaching the basics of choice theory on self-differentiation, self-disintegration, and victimization of bullying among high school adolescents. *SALĀMAT-I IJTIMĀĪ (Community Health)*, 8(4), 81-91. <https://doi.org/10.22037/ch.v8i4.31256>
- Samadieh, H., Khamesan, A., & Mohammadzadeh, M. (2024). Bullying scales in educational contexts: A systematic review of two decades of research in Iran. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 13(2), 47-58. <http://frooyesh.ir/article-1-5016-en.html>
- Samadieh, H., & Nasri, M. (2021). The explanation of students' adjustment to university based on perceptions of parents: Mediating mechanism of cognitive flexibility. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 10(7), 35-46. <http://frooyesh.ir/article-1-2701-en.html>
- Sehati, A., Alivandi Vafa, M., & Hosseininasab, D. (2023). Effectiveness dialectical behavior therapy techniques training on distress tolerance and self-assertiveness in bullied-victimized male students. *Journal of Modern Psychological Researches*, 18(70), 143-153. <https://doi.org/10.22034/jmpr.2023.13661>
- Sheikholeslami, R., & Nuri, S. (2016). The effectiveness of theory of mind training on empathy and bullying in children. *Social Psychology Research*, 6(24), 107-120. https://www.socialpsychology.ir/article_62997.html?lang=en

- Soliamani, E., Sheikholeslami, A., & Mousavi, M. (2016). The effectiveness of emotional intelligence training on social competence and emotional regulation in bullying students. *Educational Psychology, 12*(42), 103-128. <https://doi.org/10.22054/jep.2016.7385>
- Tashkeh, M., Davazdahemamy, M. H., Bazani, M., Shahhoseini, M., & Mostafalo, T. (2018). An investigation on the effectiveness of emotional schema therapy on social acceptance and bullying behavior in teenagers with post-traumatic stress disorder. *Health Research, 4*(2), 88-95. <http://dx.doi.org/10.29252/hrjbaq.4.2.88>
- Tight, M. (2023). Bullying in higher education: an endemic problem?. *Tertiary Education and Management, 29*(2), 123-137. <https://doi.org/10.1007/s11233-023-09124-z>
- Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F., & Loeber, R. (2011). Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of aggression, conflict and peace research, 3*(2), 63-73. <https://doi.org/10.1108/17596591111132873>
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., & Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review, 23*, 329-358. <https://doi.org/10.1007/s10648-011-9153-z>
- Xu, M., Macrynika, N., Waseem, M., & Miranda, R. (2020). Racial and ethnic differences in bullying: Review and implications for intervention. *Aggression and violent behavior, 50*, 101340. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.101340>
- Yeşilada, T. (2023). Mobbing. In H. Cenk Sözen, & H. Nejat Basım (Eds.), *In dark sides of organizational life* (pp: 20-35). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003376972>
- Zare, H., Alimoradi, M., & Rahmanian, M. (2020). The effectiveness of life skills training on internet addiction and cyber bullying in adolescents in district 3 of Tehran. *Research in School and Virtual Learning, 8*(2), 9-20. <https://doi.org/10.30473/etl.2020.50601.3147>